

Žaža, Stanislav

[Penn, Julia M. Linguistic relativity versus innate ideas: the origins of the Sapir-Whorf hypothesis in German thought]

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. A, Řada jazykovědná. 1974-1975, vol. 23-24, iss. A22-23, pp. 268-270

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/100498>

Access Date: 25. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

romanes et leur différenciation en dialectes sont dues à de nombreux facteurs, linguistiques et non linguistiques, qui ont joué dès les temps les plus anciens et ont repris force après la chute de l'Empire.

En traitant des plus anciens monuments des langues romanes, l'auteur présente au lecteur toutes les hypothèses et conceptions se rapportant à la dissolution du latin et à la reconstruction des parlers romans. Il donne des informations très détaillées et précises sur la classification des langues et des dialectes romans, sur leur étendue et leur destin: la disparition du dalmate, la décadence du sarde, la résuite du florentin devenu l'italien littéraire, la suprématie du castillan en Espagne, la formation du portugais et du français, les destinées de l'occitano-roman et du rhéto-roman, l'histoire du roumain et du catalan.

L'auteur esquisse ensuite en quelques pages les traits fondamentaux de la phonétique diachronique contrastive des langues romanes et y ajoute quelques observations sur les différences morphologiques, syntaxiques et lexicales qui sont caractéristiques pour certaines langues ou groupes de langues romanes.

On appréciera la description précise des expansions géographique et interne (emprunts, calques) des langues romanes.

Avant de conclure notre compte rendu, nous voudrions souligner que les observations et suggestions que nous avons formulées n'enlèvent rien à la valeur de cet ouvrage à la fois solide, plein d'érudition et d'une lecture agréable.

Otto Ducháček

Julia M. Penn: Linguistic Relativity versus Innate Ideas, The Origin of the Sapir-Whorf Hypothesis in German Thought, Janua Linguarum, Series Minor — 120, Mouton, The Hague—Paris 1972, 62 str.

Autorka se věnuje svému problému ve dvou kapitolách. V první s nadpisem „Hypotéza od Humboldta do dneška“ se soustřeďuje nejdříve na kořeny příslušných idejí u Humboldta, potom se však zaměřuje hlavně na rozbor hypotézy jazykové relativity v díle Sapirové a Whorfově, jakož i na analýzu jejího současného pojetí v USA. Je tedy v jádře historická, třebaže titul „Historická perspektiva“ přisoudila autorka až kapitole druhé, která má ovšem širší obsahový i časový záběr (od zárodků hypotézy — od Platóna k Lockovi, přes Leibnizovu diskusi s Lockem a Hamannův i Herderův polemický nesouhlas s Kantovým apriorismem až k úvahám o vztahu mezi lingvistickou relativitou a „moderním racionalismem“).

Úvod a první podkapitola přináší mimo jiné striktní rozlišení dvou podob hypotézy, její podoby extrémní (myšlení je závislé na jazyce, jazyk determinuje myšlení) a umírněné kategorie jazyka ovlivňují myšlení svých mluvčích). Ukazuje, že některá experimentální zkoumání (Lennebergova, Brownova aj.) pravdivost hypotézy potvrzují, jiná (Osgoodova, Greenbergova) její pravdivost vyvracejí. Dokazuje, že tu nejde o rozpor, protože první potvrzují její umírněnou podobu, kdežto druhá vyvracejí její podobu extrémní. I když obě skupiny badatelů mají za to, že přezkušují „Whorfovou“ hypotézu, ve skutečnosti jsou hypotézy, jejichž pravdivost ověřují, zcela rozdílné (17).

Za hlavní princip Humboldtovy filozofie jazyka autorka označuje jeho koncepci vztahu mezi světovým názorem a jazykem: světové názory různých národů se liší výrazným způsobem, a to v důsledku velkých rozdílů mezi vnitřními jazykovými formami (innere Sprachformen) jejich jazyků (19). Odhaluje kontradikce a vnitřní rozpory v Humboldtových stanovisech. Humboldt považuje jazyk za myšlení (ztotožňuje je), zdůrazňuje však současně, že myšlení nevytvořilo jazyk; má za to, že spíše duch (Geist) národa vytvořil příslušný jazyk (21).

Edw. Sapir podobně jako Humboldt formuluje zkoumanou hypotézu v extrémní podobě. Často však u něho nalézáme také její podobu umírněnou. Přitom místo o „duchu národa“ jako tvůrci jazyka píše o „psychické nebo duchovní konstituci člověka“ (25).

Když Benj. L. Whorf, protipožární technik povoláním a lingvista posláním, tj. „by avocation“ v americkém smyslu tohoto slova, uvádí na potvrzení extrémní podoby své hypotézy jeden příklad z praxe protipožárního inženýra, neuvědomuje si ani to, že se tento příklad týká *parole* (konkrétně použitého jazyka), nikoli *langue*, ani to, že jen neznalost skutečnosti činí lidi závislými na slovních větách, popisujících příslušný výsek reality (31). Whorf podobně jako jeho předchůdci má sklon ztotožňovat jazyk a myšlení, často je však rozlišuje, aby mohl demonstrovat úlohu jazyka ve vztahu k myšlení.

V poslední podkapitole I. kapitoly s nadpisem „Moderní stanovisko: empirická evidence“ autorka nejdříve připomíná vztah mezi jazykem a realitou (Bertalamffy: to, že lidstvo stále

existuje, dokazuje, že formy jeho zkušenosti, postihované jazykem, odpovídají do jisté míry realitě) a pak dovozuje, že možnost překladu z jazyka do jazyka přesvědčivě vyvrací extrémní podobu hypotézy (L. S. Feuer, May Black). Podle autorky skutečnost, že v jednom jazyce lze něco vyjádřit snadněji než v jiném, potvrzuje pravdivost umírněné podoby hypotézy (35—36). „Moderní stanovisko, které bere v úvahu empirické údaje“ shrnula autorka v samém závěru I. kapitoly: některé aspekty jazyka mohou ovlivňovat myšlení, tj. poznávací aktivitu, *cognition* (pravděpodobně jsou to jen kategorie sémantické, které je ovlivňují), a to pouze v tom případě, když neznalost skutečnosti činí člověka závislým na slovním popisu příslušného faktu. Z předcházejícího rozboru vyplývá, že autorka má na tomto místě na mysli „sémantické obsahy slov a vět“, nikoli „sémantické kategorie“ jako takové.

V první podkapitole II. kapitoly autorka ukazuje, že Plato hájil názor, že jazyk může ovlivňovat myšlení, a že implicitně tento názor zastával i Aristoteles. Francis Bacon se první zamýšlel nad souvislostmi mezi některými charakteristikami jazyka a jinými prvky kultury; nepřímo naň navázal Humboldt. Locke svými poznámkami o vlivu jazyka na jednání lidí byl vlastně předchůdcem hypotézy Whorfovy a Korzybského. V další podkapitole si autorka klade otázku, proč už Locke nepoužil extrémní podoby hypotézy o jazykové relativitě, která Hamanovi a Herderovi posloužila jako protijed, jako antipod proti Kantovu racionalistickému apriorismu (proti učení o apriorních kategoriích a nazíracích formách), ve svém obdobném vystoupení proti karteziánskému učení o vrozených idejích. Dochází k závěru, že tomu tak bylo proto, že Lockovi jako empirikovi scházela jakákoli evidence o vztahu jazyka a myšlení. V téže podkapitole je také podrobná interpretace známé Leibnizovy reakce na Lockovu kritiku koncepce vrozených idejí. (Autorka píše důsledně „Leibnitz“ místo „Leibniz“.) V předposlední podkapitole se blíže charakterizuje zmíněná Hamanova a Herderova diskuse s Kantem jako „boj ohněm proti ohni“ (53). Tomu je třeba rozumět tak, že extrémní podoba hypotézy používaná jako prostředek, jako antipod proti apriorismu, a tím i proti učení o božském původu idejí, sama předpokládá, má-li být formulována bezesporně, koncepci mimolidakého, v jádře vždy božského původu jazyka; to se zdůrazňuje na více místech recenzované studie.

Autorka se v celé své knize při různých příležitostech, a také v poslední podkapitole II. kapitoly, hlavně pak v jejím závěru, a tím i v závěru celé studie přihlašuje ke stanoviskům současného amerického generativně gramatického racionalismu (Chomsky). Hájí názor, že dnes není umírněná podoba hypotézy protijedem proti racionalistickému apriorismu (proti učení o vrozených idejích a proti učení o apriorních kategoriích), ale spíše projevem „moderního racionalismu“, totiž učení, že existují určité vrozené myšlenkové dispozice společné všem lidským bytostem; generativně gramatictí racionalisté současně předpokládají, že tyto „jazykové univerzály“ podléhají empirickému ověřování. Přitom si ani autorka, ani sami tito racionalisté nekladou otázku, zda je jakákoli forma apriorismu (kromě tzv. relativního, více či méně metodického apriorismu; viz „K metodologii experimentálních věd“, Praha 1959, str. 250—251) slučitelná s empirickým ověřováním, nebo zda je vůbec pojetí „jazykových univerzály“ jako empiricky verifikovatelných jevů koncepcí racionalistickou.

*

Vztah jazyka a myšlení (též vztah jazyka a světového názoru i jazyka a jednání) je závažný problém filozofie, zvláště filozofie jazyka. Při jeho řešení je třeba používat všech pojmů v souladu s jejich skutečným obsahem. Všichni autoři analyzované hypotézy i její interpreti (od Humboldta až po autorku) se podle našeho názoru dopouštějí té chyby, že používají pojmu „relativita“ nesprávně. Nechtějí demonstrovat relativitu, relativnost, tj. závislost jazyka na myšlení (světovém názoru, jednání), jeho nedokonalost, ale naopak všichni dokazují, že existuje jistá (bud determinující, nebo jen vliv vyvolávající — podle toho, o kterou podobu hypotézy jde) závislost myšlení (světového názoru, jednání) na jazyce, což znamená, že jim jde o relativitu myšlení (světového názoru, jednání), nikoli o relativitu jazyka, o jazykovou relativitu.

Na druhé straně důsledný materialista nemůže nevidět, že ve skutečnosti je jazyk ve svém celku doopravdy závislý na myšlení, na světovém názoru, na praxi lidí. (Materiální „slupka“ jazyka je přitom mimonadstavbového charakteru a v jádře ideologicky neutrální.) Myšlení vrozené a rozvíjené materiálně praktickou činností je bezprostředněji a ve větší míře určováno materiálním jouscnem než jazyk, který ovšem není jen forma, jen „slupka“ a který je kompletní teprve se svým sémantickým obsahem, jenž je produktem vysoce aktivního, praxí zprostředkovaného, dialektického procesu odrážení hmotného bytí v lidském vědomí. V jazyce je tedy už obsažen myšlenkový obsah, nikoli však jako takový, ale sevřený jazykovou formou, zhmotněný v materiální „slupce“ (ve zvuku, někdy jen představovaném; v písmu). Uvažujeme-li o vztahu myšlení k jazyku takto pojímanému, pak myšlením v tomto případě rozumíme

jednu ze základních stránek lidské poznávací aktivity. Ta existuje jen v dialektickém sepětí s ostatními stránkami poznání (především se smyslovým nazíráním a příslušnými funkcemi praxe) a pouze vázaná na jazykovou formu, nicméně její relativní samostatnost nám dovoluje uvažovat o jejím vztahu k jazyku.

Po zvážení všech hledisek nelze nevidět, že konec konců určujícím faktorem ve vývoji dialektické jednoty jazyka a myšlení (světového názoru a jednání) je myšlení (světový názor a jednání, zvláště v tom případě, jestliže jednáme jako materiálně praktickou činnost). Nakonec tedy o relativitu jazyka doopravdy jde, a to v souladu se skutečným obsahem pojmu relativita, přitom však ve zcela jiném smyslu, než je tato relativita běžně pojímána v tzv. hypotéze jazykové relativity.

Kdybychom chtěli oba vyložené postoje zahrnout pod jeden pojem, museli bychom psát a hovořit o teorii či hypotéze relačnosti jazyka, o jeho relacjonismu (rozumí se o jeho relačnosti k myšlení, k světovému názoru, k jednání), což ovšem není nic jiného než lapidární pojmenování problému vztahu, o který zde v podstatě jde. Přitom přímo z dialektičnosti tohoto vztahu vyplývá, že primární, určující vliv myšlení (světového názoru, jednání, hlavně materiální praxe) na jazyk vůbec nevylučuje sekundární, druhotný vliv jazyka na myšlení (na světový názor, na jednání).

*

Je škoda, že autorka vůbec nevzala v úvahu bohatou literaturu o tomto tématu publikovanou v socialistických zemích. Vůbec nezná např. studii G. A. Brutjana „Gipoteza Sepira-Uorfa“ z roku 1968 (Jerevan, 68 str.), i když její původní text autor přednesl na londýnském univerzitě; přitom některé své články s obdobnou tematikou publikoval tento autor i na Západě a anglicky. (Právě G. A. Brutjan vytvořil pro výše zmíněný druhotný vliv jazyka na myšlení a, na světónázorové postoje, vlastně jen na jakýsi „jazykový mikrokosmos“, koncepci tzv. lingvistické komplementarity, „dopolnitelnosti“.) Autorčině rozboru to rozhodně neprospělo. Přichází se zajímavou problematikou, její přístup k některým dílčím otázkám je v zásadě sympatický, jenže o samé podstatě vztahu mezi jazykem a myšlením toho mnoho nenapsala.

Filozofie jazyka, filozofické problémy jazyka jsou oborem, v němž v současném světě nemůže neprobíhat ideologický boj. Každá práce, která nebere v úvahu výsledky, jichž bylo dosaženo „na druhém břehu“, která je zamlčuje, a která tedy používá „pěštosí taktiky“, je nutně polo-
vičatá.

Stanislav Žaža

Emilio Alarcos Llorach: Estudios de gramática funcional del español, Biblioteca románica hispánica, Gredos, Madrid 1973, 257 pp.

El libro de Alarcos recoge catorce estudios escritos en distintas épocas y publicados en diferentes lugares. En ellos puede seguirse la evolución del pensamiento lingüístico de su autor y los métodos aplicados, desde el primer trabajo, caracterizado por un enfoque prevalecientemente tradicional y el segundo que revela un respeto quizás demasiado grande por las doctrinas de la escuela danesa (ambos artículos provenientes de los finales de los años cuarenta), hasta los estudios más recientes, de la segunda mitad de los años sesenta, que muestran un pensamiento estructuralista independiente, si bien inspirado por los grandes maestros de la lingüística moderna. Alarcos menciona tres: Hjelmslev — a cuya memoria va dedicado el libro —, Jacobson y Martinet. En cambio, se distancia de otras corrientes contemporáneas comprendidas en el estructuralismo, como lo demuestra esta brillante crítica: „Aunque admiramos la rigurosa construcción mental de la llamada «gramática generativa y transformativa» [...], se ha de decir con toda la sinceridad que tales exposiciones son sólo útiles cuando se trata de cebar una máquina electrónica de traducir, pero que no añaden prácticamente nada nuevo a lo que ya sabíamos. También pensamos que la presentación matemática (más bien cuasi-matemática: de los hechos lingüísticos no aporta un mayor rigor a nuestra ciencia: se ahorran, sí, páginas, pero al lector ha de consumir más tiempo en interpretarlas.“

Pese a algunas indagaciones históricas marginales, se trata de estudios eminentemente sincrónicos. Van ordenados según los temas tratados. De los siete estudios dedicados al verbo el primero, *Perfecto simple y compuesto*, presenta un detallado análisis de los dos pretéritos y de su relación mutua. El autor hace constar que las dos formas tienen el mismo valor aspectual perspectivo y que la distinción entre ellas es puramente temporal, sea dada objetivamente por circunstancias temporales (*ahora, esta semana, ayer, hace años*, etc.), sea dependiendo del tiempo subjetivo del hablante. Para explicar la diferencia entre los dos tiempos, intruce el término